

Lucie_AUGUSTINKOVÁ¹, Aleš_KNÁPEK²

**KAPLE P. MARIE (SV. FLORIÁNA) VE VELKÉ KRAŠI – KONSTRUKČNÍ A DISPOZIČNÍ
ZVLÁŠTNOSTI DROBNÉ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURY**

**ST. MARY'S CHAPEL (ST. FLORIAN'S) IN VELKÁ KRAŠ – UNUSUALITIES
IN CONSTRUCTION AND DISPOSITION OF A SMALL SACRAL ARCHITECTURE**

Abstrakt

Kaple P. Marie (později uváděná s patrociniem sv. Foriána) ve Velké Kraši byla postavena na konci 18. století. Její zděné části vybudovali obyvatelé Kraše, kteří se výstavbě věnovali pouze příležitostně, krov je nejspíš dílem tesaře ze sousedství. Drobná sakrální stavba zlidovělého pojetí nese několik obtížně zařaditelných konstrukčních a dispozičních prvků^[1], jimiž se liší od hlavního proudu obvyklé soudobé stavební produkce.

Klíčová slova

Kaple ve Velké Kraši, krov s nesouvisejícími stolicemi, sakristie oválného půdorysu, výpis materiálu z roku 1798.

Abstract

St. Mary's chapel (later stated with St. Florian patrociniem) in Velká Kraš was built on the end of 18th century. The Brick parts were made by Kraš citizens, who was working occasionally. Roof frame is a work of neighbor carpenter. Small sacral building of folksy style contains some constructional a dispositional parts, difficult to classificate^[1], which vary from the main stream of that times constructions.

Keywords

Chapel in Velká Kraš, Queen post roof truss, sacristy of elliptical ground plan, material statement from the year 1787.

1 ÚVOD

Velká Kraš je obec v bývalém okrese Jeseník navazující ze západní strany na město Vidnava. Jádrem Velké Kraše je od centra Vidnavy vzdáleno asi 3,7 km. Dnešní katastrální území obce tvoří Velká Kraš, Malá Kraš a Hukovice, připojené v roce 1869.

Na dnešním území Velké Kraše stojí dnes několik kaplí budovaných vlastními kapacitami a hlavně z vlastních prostředků obcí, nebo ze soukromých nadací (ta největší z nich v Hukovicích). Velká Kraš totiž není od farního kostela ve Vidnavě vzdálena více než hodinu pěší chůze, a tak obci nepomohly k vlastnímu kostelu ani josefínské reformy ve 2. polovině 18. století, při nichž byla doplňována síť far.

¹ Mgr. Lucie Augustinková., Katedra architektury, Fakulta stavební, VŠB-Technická univerzita Ostrava, L. Poděště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba, tel.: (+420) 597 321 364, e-mail: Lucie.Augustinkova@vsb.cz.

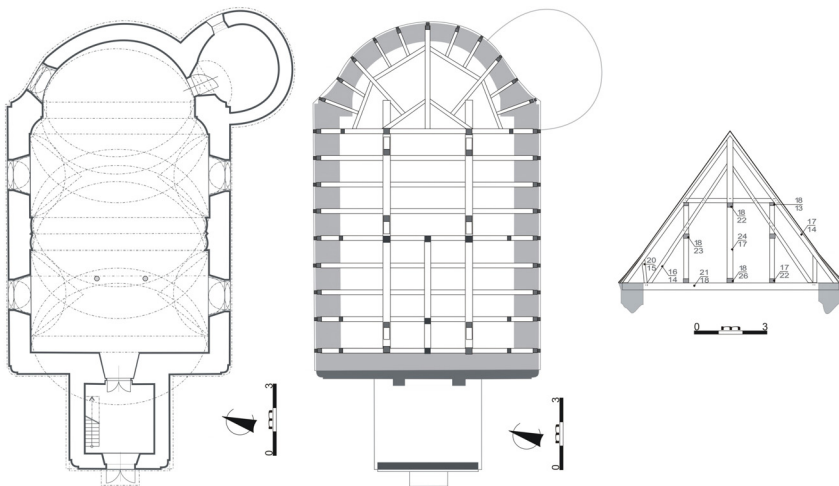
² Mgr. Aleš Knápek, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, Havlíčkově náměstí 19, 580 01 Havlíčkův Brod, tel.: (+420) 569 429 151, e-mail: knapek@muzeumhb.cz

Obr. 1: Kaple P. Marie na indikační skice k mapě stabilního katastru Velké Kraše, 1836. ZA v Opavě

Obr. 2 a 3: Kaple P. Marie na pohlednici z doby před rokem 1910, soukromá sbírka T. Kubánka z Jesenika. Kaple od jihovýchodu, foto, 2012

Obr. 4, 5, 6: A. Knápek, půdorys kaple, půdorys v úrovni krovu a nákras vazby krovu, 2012

2 VZNIK A VÝVOJ KAPLE

Na návsi Velké Kraše stojí drobná jednoprostorová kaple sv. Floriána, původně benedikovaná P. Marii. Kapli tvoří obdélná loď a mírně odsazený zaoblený presbytář, na který navazuje z jižní strany okrouhlá sakristie.

2.1 Okolnosti výstavby

Kaple vznikla díky mlynářce Kateřině Schnaubelt, která jako poděkování za své uzdravení, k němuž došlo na přímlyvu P. Marie v roce 1796, následně zřídila nadaci na stavbu *kostelíka*. Obec prostředky věnované mlynářkou doplnila a po nezbytné korespondenci s kanceláří vratislavského biskupství přistoupila k budování kaple. Události, které vedly ke vzniku kaple, byly zaznamenány na kamenné pamětní dlaždici s nápisem, malovaným vyobrazením nemocné a vročením zázraku do roku 1796. Akci měli podle fundačního nápisu na dlaždici přímo řídit jako stavbyvedoucí manžel zázračně uzdravené mlynářky Franz Schnaubelt a tehdejší šoltýs Josef Straube.

Obr. 7, 8: Datace 1799 na 5. vazném trámu od západu a jméno tesaře Franz Haudorf? na sloupku 6. Vazby krovu, foto, 2012

I když se svými parametry stavba blíží menšímu kostelu, jde o kapli. Rozdíl nespočívá v dispozici, ani rozměrech církevní stavby. Zatřídění se totiž odvíjí od rozsahu církevních úkonů, k nimž byla kaple vybudována [3] a v tomto konkrétním případě vratislavským biskupstvím určena.

2.2 Výpis materiálu a datace in situ

Výstavbu kaple ilustruje dochovaný výpis materiálu. Vrchnost, tedy vratislavský biskup, přislíbil bezplatně dvě měřice vápna z vrchnostenských vápenek. V roce 1798 byl už zpracován soupis dřeva, který zřejmě sloužil jako podklad pro výpočet při nacenění a objednávkce. Pro další plánování byla vyčíslena **spotřeba konstrukčního dřeva**: 30 Klafter weiches Braunholzes, 15 Klafter Riegelholz, 30 Sporn, 30 Kräftporn, 12 Klafter Balkenholz, 7 Klafter Schindelholz, 3 Klafter Rohrlatten. 7 Schock Spundbretten (30 sáhů měkkého hnědého dřeva, 15 sáhů rozpěr, 30 krokví, 30 vazných trámů?, 12 sáhů trámů, 7 sáhů šindelového dříví, 3 sáhy latí na stropy případně hrubých latí (, 7 kop falcovaných desek.) [2]. Z výpisu, přeloženého ze staré němčiny v jesenickém nářečí (např. Sporn = Sparren) s určitou mírou nejistoty, vyplývá, že se v takto běžném písemném vyjadřování technického charakteru neodlišují míry délkové, plošné a objemové, neboť míry ve výpise se rozuměly samosebou. Nicméně krokve vypočtené na kusy skutečně odpovídají reálnému počtu krokví na stavbě.

Jiný písemný doklad výstavby kaple se dochoval rovněž na krovu. Na 5. vazném trámu od západu je tužkou psaný letopočet **1799**. Na sloupku 6. vazby na jižní straně je pak nafialovělou rudkou uvedeno i obtížně čitelné jméno, pravděpodobně tesaře Franz Haudorf?. Mezi stavebními

profesemi se na Jesenicku dosud nepodařilo identifikovat osobu toho jména. Nemůžeme ani vyloučit, že jde o příjmení a uvedení zkomoleného místa původu (*Hausdorf* – Hukovice).

2.3 Další vývoj kaple

Prameny, ať už mapové nebo písemnosti, podávají nejednotné informace o patrociniumu i kategorii této sakrální stavby. Ačkoli se v původních písemných pramenech uvádí mariánské zasvěcení ve vazbě na zázrak, od 30. let 19. století se v historických mapách objevuje patrocinium sv. Floriána. Při novém svěcení byl zřejmě v presbytáři umístěn i obraz sv. Floriána, jednoho ze světců obce. Některé inventáře z 19. století uvádějí kapli ve Velké Kraši bez zasvěcení.

V roce 1899 byla kaple opravena. Dříve o této opravě referoval dnes již odstraněný nápis nad hlavním vstupem, jehož polohu zachycují ještě historické pohlednice z 1. poloviny 20. století. Tehdy dostaly loď, presbytář a sakristie břidlicovou krytinu, která nahradila původní šindel. Zřejmě v téže době byla vyměněna okna za nové výplně s kovovými žlábkami a vaničkami pro odvod a sběr rosné vlhkosti.

Obr. 9 a 10: Koncha presbytáře a prostor krovu nad předsíní využitý jako schodišťová hala, foto, 2012

Roku 1977 byla nově pokryta střecha kaple. Nad lodí a presbytářem byl použit eternit s kovovým vykrytím problematických partií, střecha nad předsíní a sakristií dostala falcovaný plech. K pokrytí střechy věže byl i nyní využit šindel.

3 DISPOZIČNÍ A KONSTRUKČNÍ RYSY

3.1 Typické pozdně barokní znaky

Kaple je drobnou orientovanou stavbou s půdorysně ortogonální předsíní a sakristií na jižní straně presbytáře. V jejím exteriéru se uplatňují typické rysy vrcholného a pozdního baroka u nás – půdorysně zaoblený presbytář, odsazená zaoblená nároží a stlačené odsazené záklenky oken, jaké obvykle najdeme na sakrální architektuře té doby obecně.

Západní oblínami rozšířený štít kaple nad předsíní členěný uprostřed dvojicí pilastrů není nic jiného než redukováná a zlidovělá podoba velkého kostelního průčelí s volutami (například kostela Il Gesú), jaké provází sakrální a později často v drobných formách i civilní architekturu od pozdní renesance do pokročilého 19. století.

Věž nepředstupuje, je konstrukčně vsazená do prostoru krovu, nad zaklenutí západní části lodi. Situace věže v průčelí, a její završení cibulí, lucernou a makovicí se nijak nevymyká obvyklé barokní produkci 18. století.

Poměrně typické je i cihlové **zaklenutí** lodi 2 poli klenby s výsečemi, oddělených od sebe pasy, nesenými pilastry. Zaklenutí presbytáře bylo provedeno v podobě výrazně stlačené konchy, stejně jako zaklenutí sakristie. Obě konchy, charakteristické poměrně výrazně stlačeným profilem, se jeví spíš jako produkty lidového stavitelství.

Obr. 11, 12: Podkroví presbytáře – systém výměn a krátčat nad konchou, pohled z podkroví lodi do podkroví presbytáře, foto, 2012

Krov byl vystavěn ze smrkového dřeva dendrochronologicky datovaného do let 1798/99.[8] Z datace na vazném trámu do roku 1799 je zjevné, že dřevo po smýcení nevysychalo ani celý rok. Podle číslování prvků budován od západu k východu, přitom západní vazba tvoří součást štítu jako rám pro hrázděné zdivo. Jde o poměrně starý konstrukční zvyk, jaký se podařilo v našich zemích zaznamenat od středověku. Častější je přitom varianta, kdy první vazba přímo přiléhá ke zdivu, než že by byla přímo zabudována.

Cihlový oblouk v západním štítu severně od věže, se jeví jako záklenek oblouku montážního otvoru, který sloužil při výstavbě kaple k transportu materiálu.

3.2 Dispoziční a konstrukční zvláštnosti

Jako celek není kaple příliš typická, některé její formální znaky jsou obtížně zařaditelné nebo nemají příliš mnoho či žádné přímé analogie.

Obr. 13: Podkroví lodi, pohled na západní štít se zazdívkou montážního otvoru, foto, 2012

Zvlášť specifický je **okrouhlý půdorys sakristie**, připojené z jižní strany k presbytáři. Její zaklenutí úsekem valené klenby, na něž navazuje koncha je poměrně typickým řešením, ovšem půdorysně jde o záležitost bez přímých analogií v téže situaci. Jinou sakristii okrouhlého půdorysu známe z kostela sv. Martina ve Skorošicích, kde leží v ose presbytáře[4]. Sakristii ukončenou dnes na východní straně zaoblením má dnes kostel sv. Benedikta v Krnově – Kostelci [5], ale v tomto případě je geneze půdorysu jiná – jde původně o půlkruhový závěr presbytáře románského kostela.

Zajímavé jsou některé řekněme **konstrukční zkratky**, jimiž si stavitelé zřejmě levně poradili se vzniklou situací – je to například zastřešení patra nad předsíní. Prvky krovu se tedy prostě staly součástí vymezení horního podlaží. Byly zalíčeny a vzniklý prostor slouží jako nástupní na kruchtě s průlezem do podkroví.

Střecha sakristie byla přímo nasazena na klenbu. Přitom prostor podkroví sakristie není přístupný. Do podkroví nad sakristií je tak možné dostat se pouze při opravách střešního pláště. Řešení s nepřístupnými krovovými konstrukcemi některých postranních prostor stavby nebyla příliš častá, ale ne zcela výjimečná.

Obr. 14, 15, 16: Severní strana krovu lodi, podkroví presbytáře a jižní stran krovu lodi, foto, 2012

Krov kaple se do jisté míry vymyká obvyklé stavení produkci té doby [7]. Nosným prvkem jsou zde dvě stojaté stolice pod konci hambalků. Obě stolice po stranách mají podobu rámové sestavy s prahem a třetím středním podélným prvkem. Jako zavětrování rámu nebyly použity obvyklé ondřejské kříže, ale jen šikmé prvky. Spíše než v krovech se popsaný typ rámové konstrukce velmi často objevuje jako kostra hrázděné stěny.

Plné vazby krovu byly ještě posíleny o pár vyvěšovacích vzpěr, které jsou rovnoběžné s krokve a vzpírají sloupky.

K tomu byla krovová konstrukce ještě posílena třetí stolicí uprostřed, s prvními dvěma souměrnými nesourodou. V západní části lodi je možné popsat ji jako skutečnou stolicí s vaznicí pod hambalky, případně jako středový rám s vysokými sloupky, na východním konci je to jen plná vazba s vysokým sloupkem v ose. Jiným příkladem podobného posílení nosného systému o střední stolicí v jedné soustavě je dobou vzniku přibližně shodný, ale velikostně nesrovnatelný krov kostela povýšení sv. Kříže v Karvině- Fryštátě [6].

Velkokrašský krov charakterizuje více archaických konstrukčních prvků, které se objevovaly u krovů starších. Vazné trámy obsahuje v lodi každá vazba, novější systém výměn a krátčat je použit pouze v presbytáři. Krokve v plných vazbách mají patní vzpěry a stejně tak se patní zápory objevují i u středních sloupků, což se v 18. Století objeví v krovech jen zřídka.

Konstrukční podobnosti byly zdokumentovány v krovu kaple v sousedních Hukovicích. Hukovický krov má rovněž krokve v každé vazbě. Podobně, tedy jako rám probrázděnou konstrukci, jsou sestaveny postranní stolice. Hrázděná architektura nebyla n Jesenicku v pokročilém novověku cizí. Je možné, že místní a snad i příležitostný tesař, možná rovněž zmiňovaný Franz, který tady místo obvyklé a dlouhodobě prověřené soustavy ondřejských křížů uplatnil své zkušenosti s budováním hrázděného zdiva a použil rámové sestavy pro hrázdění jako konstrukční prvek v krovu.

Obr. 17, 18, 19: Patní vzpěra jižní strany krovu lodi a západní štít se zadržovací vazbou, foto, 2012

Obr. 20, 21: exteriér a krov kaple v Hukovicích

Obr. 22, 23: kaple ve Velké Kraši, detail z pohlednice, před 1924.
Soukromá sbírka T. Kubánka z Jeseníka.

4 ZÁVĚR

Ze závěrů stavebně historického průzkumu, jehož sumarizací je předložený článek, vyplývá, že kaple P. Marie (sv. Floriána) se do dnešní doby dochovala kromě pokrytí střechy a některých mladších výplní v autentické podobě z roku 1799. Kaple nese rysy pozdně barokní stavby budované příležitostnými staviteli, jako byl mlynář Schnaubelt nebo šoltýs Straube.

Kaple v sobě slučuje typické rysy drobné středoevropské stavby pozdního baroka, jako jsou odsazená zaoblená nároží či silně stylizovaný volutový štít a konstrukční zvláštnosti, vyskytující se podle dosavadního stavu poznání spíše regionálně (krov se třemi stolicemi – postranními v podobě rámových sestav a střední s nimi nesouvisející) nebo dispoziční specifika, jako je okrouhlá boční sakristie, existující bez známých blízkých analogií.

LITERATURA

- [1] AUGUSTINKOVÁ, L.: *Kaple P. Marie (sv. Floriána) ve Velké Kraši*. Stavebně historický průzkum. Ostrava 2012. Nepublikovaný strojopis uložený v archivu autora.
- [2] Státní okresní archiv Jeseník, fond farní úřad Vidnava.
- [3] ROZEHNALOVÁ, E. & TOMÍŠKOVÁ, M.: *Církevní stavby*. Brno: Ústav územního rozvoje, 1995. 167 pp. ISBN 80-85124-48-3.
- [4] KONEČNÝ, P. – ORÁLKOVÁ, I. – POLÁCH, D. – SCHENKOVÁ, M.: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník*. Olomouc: Státní památkový ústav v Olomouci, 2001. 176 pp. ISBN: 80-86570-00-2.
- [5] PRIX, D. A kol.: *Kostel sv. Benedikta v Krnově – Kostelci*. Ostrava Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009. pp 335. ISBN: 978-80-85034-45-5.
- [6] ROŠOVÁ, R. - AUGUSTINKOVÁ, L.: *Kostel Povýšení sv. Kříže v Karviné – Fryštátě – střechy, krov, podkroví*. Nálezová zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný strojopis uložený v archivu autora.
- [7] HOLZER, S. M. & KÖCK, B.: *Dachwerke: Konstruktion und Analyse des Tragverhaltens*. Bautechnik. 2009, LXXXVI, Nr. 1, pp. 36 – 47. ISSN: 09328351. DOI: 10.1002/bate.200910004
- [8] KYNCL, T.: *Výzkumná zpráva č. 099-12 Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků krovů kaple Panny Marie ve Velké Kraši (okr. Jeseník)*. Brno 2012. Nepublikovaný strojopis uložený v archivu autora.

Oponentní posudek vypracoval:

Doc. Ing. Michael Rykl, Ph.D., Ústav teorie a dějin architektury, Fakulta architektury, ČVUT v Praze.

Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc., Ústav historických věd, Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice.